
Kovács J. Béla

A NART EPOSZTÓL I. RÁKÓCZY GYÖRGY SZABLYÁJÁIG

Ha a nemzeti hovatartozásomat kérdezi tőlem valaki, mindig azt szoktam felelni: „Magyar vagyok, de jász.” A Jászság számomra nemcsak a születésem helye, hanem a kisebb hazám, a tájhaza is egyben. Jászsági redemptus familiából származom. Azok a felmenőim, akiket a családom számon tartott, 1699-ben, amikor a Jászságot és a Kunságot a Habsburgok eladták a német lovagrendnek, már Jászárokszállás városában lettek lajstromozva, s ott voltak a Redemptiókor is, 1745-ben, amikor a jászok és a kunok 500.000 rajnai forintért visszavásárolták a szabadságukat és kiváltságait Mária Terézia királynőtől. Akkor vették meg a többiekkel közösen azokat a földjeiket, amelyeken 1959-ig, a termelészövetkezetek szervezéséig gazdálkodtak.

A jászok a XVIII. századra már régen elveszítették nyelvüket, beolvadtak a magyarságba, az identitásukat azonban mindmáig megőrizték. A területi autonómia, illetve annak visszaszerzése kovácsolta össze és tette öntudatosná a Jászság lakóit. A jászok és az oszétek észak-iráni eredetű alán származékok, akik nomád, egyesek szerint félnomád nép voltak, mások szerint földműveléssel is foglalkoztak. Az első évezred elején az alánok már a mai Dél-Oroszország területén éltek. Nevük eredetileg ászai volt, amelyből az ász, jász (szlávós) változat alakult ki. Ezen a területen érte őket a mongolok támadása, a kunokkal és az oroszokkal szövetkezve sikertelenül próbálkoztak annak megállításával. Az oszétek a Kaukázusba húzódtak vissza, a jászokat pedig a kunokkal együtt IV. Béla király fogadta be az országába.

Azon a területen telepítette le őket, ahol most is élnek, azonban a Pilisben, Esztergom környékén is volt jász település, itt nagy valószínűséggel a király testőrségeként lakhattak. Érdekességként említem, hogy a jász nyelvemlék is erről a területről maradt fenn. A szójegyzéket 1422-ben keltezett oklevél hátára írták, a jász nyelv egyetlen írásos emléke, az indoiráni származás döntő bizonyítéka. De nemcsak a jászok nyelvének emléke ez a dokumentum, hanem oszétéké is, hiszen az oszét nyelv digor nyelvjárásában íródott, ez volt a jászok nyelve, s oszétul ma is érthető. A nyelvemlékben olvasható daban horz 'jó napot' köszönés ma is úgy hangzik oszétül, ahogyan ott áll.

A Kaukázus vidékén élő alánok a 7–10. század közötti időben a Kazár Birodalom kötelékébe tartoztak, belső önállóságukat akkor is megőrizték, az országukat Alániának nevezték. Ismerték a kereszténységet. A magyarság vándorlása közben ebben az időben, a Kubán vidéki őshazában, Levédiában érintkezhetett az alánokkal. Erről a mondáink is tudnak, hiszen Kézai Simon és a Bécsi Képes Krónika szerint Hunor és Magyar egyebek között Dula alán fejedelem lányait is elrabolja. Erről szól a csodaszarvas regéje. A monda szerint tehát a magyar uralkodók ősanyja alán volt. Ennek az időszaknak az emlékét a magyar szókincs is megőrizte. A magyar nyelvben nagyszámú alán jövevényszó található. Ilyenek többek között az: Aladár, asszony, egész, ezüst, fizet, gaz, gazdag, híd, kard, keszeg, legény, manó, mérge, mű, ravasz (a régi nyelvben 'róka'), rég, részeg, tölgy, üstök, üsző, üveg, vendég, verem, vért, zöld és a zsineg szavaink. Ezeknek nagy része a mai oszét nyelvben is megvan.

Nyugdíjba menetelem idejére érdeklődésem teljes egészében az oszétek felé irányult. Oszétia azonban nemcsak így került közelebb a szívemhez, hanem az elektronikus hírközlés által is, pestújhelyi lakásomba. Az internet nemcsak a kapcsolatok megkeresését és tartását könnyítette meg jelentősen, hanem óriási ismeretszerzési forrás is egyben, képanyagot, videókat közvetít, újságokat, folyóiratokat, irodalmi műveket hoz el az íróasztalunkhoz. Hatalmas segítség a Skype is számomra. Az orosz nyelv és az internet segítségével egyre több ismeretet szerezhettem az oszétekről, az alánokról, Oszétiáról. Úgy gondoltam, hiányt pótolok velem, ha minél több anyagot fordítok le magyarra az alánokról, az oszétekről és Oszétiáról. Elsőként az immáron 17. esztendeje megjelenő Jászsági Évkönyv adott helyet fordításaim számára, amelynek a 2007-es száma alán-oszét szám volt, sőt az idejé is annak készül.

Az oszétek eposzával, a nart eposszal is az interneten keresztül ismerkedtem meg. Elhatároztam, hogy lefordítom magyarra. A fordítással 2007 nyarára készültem el, de nehezen találtam hozzá kiadót. A nagyobb kiadókat a várható haszon miatt nem érdekelte igazán, a kicsik pedig kockázatosnak találták a vállalkozást, ezért zárkóztak el tőlem. Tudományos életünk nagyjait kerestem meg, aminek az lett a következménye, hogy majdnem teljesen elorozták tőlem a munkámat. Ekkor a sors, a Jóisten szólt közbe.

Az egyik október eleji napon megszólalt a telefon, egy moszkvai oszét barátom jelentkezett, Auzbi Gutijev, az egyik legnagyobb orosz idegen nyelvű könyvkiadó igazgatója, hogy egy oszét filmes csoport érkezett Vlagyikavkából Jászberénybe, a jászokról szeretnének filmet forgatni, segítenék-e nekik. Autóba ültem, s másnap reggel már a szállodájukban

voltam. Bejártam velük a Jászságot, majd a leggazdagabb magyarhoz, jászhoz, Csányi Sándorhoz, az OTP Bank elnök-vezérigazgatójához vittem el őket Budapestre. Csányi Sándor nemcsak lelkes jász, hanem egymilliárd forintos alapítványt hozott létre a hátrányos helyzetű, tehetséges magyar gyerekek megsegítésére, taníttatására. Elvittem a csoportot a Hadtörténeti Múzeumba, s engedélyt szereztem számukra, hogy a leghíresebb jász festőnek, Vágó Pálnak (ő festette a Feszty-körkép lovait) a párizsi világkiállításon első díjat nyert, a huszárság történetét bemutató hatalmas képét is lefilmezhessék a díszteremben. A Jászok Egyesületének ügyvezető elnökét is bemutattam nekik, akivel interjút készítettek a filmjükhez. Ekkor jött létre az a támogatás (OTP, A „Jászságért” Alapítvány, Jász-Nagykun-Szolnok Megye közgyűlésének elnöke), amely a lehetővé tette, hogy a nart eposz 2008 tavaszán megjelenhetett a Püski Kiadónál A Nap gyermekei, Nartok címmel.

A három tagból álló filmes csoport vezetője Temina Tuajeva vlagyikavkái filmrendező és producer, a Nart-Art Filmstúdió vezetője. Operátőre Albert Bzarov, aki Tuajeva férje és a Cinematográf Filmstúdió tulajdonosa. A csoport harmadik tagja Ruszlán Bzarov, a Hetagurov Állami Egyetem történészprofesszora, Oszétia történetének és az Oszét történelmi atlasznak a szerzője. A kilencvenes évek elején egy történészekből, néprajzosokból és régészekből álló csoport indult el autóbusszal Vlagyikavkából Nyugat-Európába az egykori ősök, az alánok útján. Céljük az oszétek múltjának megismerése, a velük rokon jászok felkeresése volt. A programjuknak a Via Alanica nevet adták. Hazánkban megfordultak a Damjanich János Múzeumban Szolnokon, jártak a Nemzeti Múzeumban, fogadták őket az MTA-ban, megismerkedhettek a Jászsággal. Azután hidegebb szelek kezdtek a Kaukázus környékén is fújdogálni. Az ő munkájukat folytatta másfél évtized múlva Temina Tuajeva és lelkes kis csapata. Három filmet készítettek a nyugatra sodródott ősökről, az alánokról. Az elsőnek Az alánok – útjuk nyugatra a címe. Kevesen tudják, hogy ma is kb. 400 olyan helynév található Olasz- Francia- és Spanyolországban, amelyben az alán és a szarmata név ismerhető fel. Ezek a Szent-Bernát hágó, Orleans és Toulouse környékén, a Pireneusokban és Spanyolország déli részén található. Az alánok egy része a hunoktól vereséget szenvedve egyesült a vandálokkal és a szvébekkel, Kr. u. 406-ban átkelt a Rajnán, s a következő másfél évszázad alatt egyre délebbre sodródott, majd Észak-Afrikában alapított államot. Rómát is elfoglalták. Erről szól az első film. A második a nart eposz és az Artúr mondakör közös motívumairól mesél. Ezekről, Artúr király és a nart Batradz csodálatos kardjáról, amelyeket a hősök halála után a vízbe dobtak, a Grálról és a nartok serlegéről, valamint a

kerekasztal lovagjairól és a nartokról Nyugat-Európában és Amerikában is monográfiák születtek az utóbbi évtizedekben. A harmadik film A magyarországi Alánia (A Jászság) címet viseli. A filmek szövegkönyveit magyarra fordítottam, és magyar feliratozott változatuk is készült DVD-én Oszétiában. Ugyancsak magyar feliratozással tekinthető meg a Beszlán polgárai c. film is. Temina Tuajeva csoportja 2009 októberében az oszét irodalom megalapozójának, a legnagyobb nemzeti költőjük, Koszta Hetagurov születésének 150. évfordulójára Hetagurov-díjat kapott. Ez a díj Észak-Oszétia-Alánia Köztársaság legmagasabb művészeti kitüntetése.

Az idén tavasszal Temina Tuajevának, a nart eposz, valamint a filmek lefordításának köszönhetjük, hogy Észak-Oszétia-Alánia Köztársaság parlamentjének elnöke meghívta a jászok kis csapatát, hogy látogassunk el őseink földjére, Oszétiába, a Kaukázus vidékére. Öt csodálatos napot töltöttünk Oszétiában.

Majd nyolc évszázad óta, amikor azok eljöttek nyugatra, mi voltunk (H. Bathó Edit, a Jász Múzeum igazgatója, Dobos László, a Jászok Egyesületének ügyvezető-elnöke és jómagam) az első jász küldöttség, amely őseink földjére látogatott. Nagy-nagy szeretettel fogadtak bennünket mindenütt, amerre csak jártunk. A MALÉV gépe a seremetyevói repülőtéren ért velünk földet. Ott már várt bennünket az ötvenezres moszkvai oszét diaszpóra képviselője. Estére az oszétek moszkvai képviselőinek vezetői láttak vendégül bennünket. Vezetőjük az Orosz Föderáció elnöke mellé kirendelt teljhatalmú képviselő, oszét miniszterelnök-helyettesi rangban. „Az oszét asztal felér egy akadémiával” — írta negyedszázada egyik kiváló etnográfusunk vlagyikavkási látogatása után az erről szóló tanulmányában.

Mi is mindenütt megtapasztalhattuk, hogy «az oszétéknél (...) és más kaukázusi népeknél is az étkezés nem csupán a létfenntartást és a test építését szolgáló aktus, hanem az intellektust, a szellemet, és kétségtelenül meglévő szakrális vonásai miatt lelket is építő közösségi aktus». A hosszan elnyúló étkezéseknek szigorúan betartott szabályai vannak, amelyek a messze múltba nyúlnak vissza. Ezeknek a szokásoknak egy részét a nart eposz is őrzi. Az asztalfőn mindig a legidősebb férfi ül. Ő a „tamada”. Előtte egy kehelyben házi készítésű sör, három egymás tetején elmozdított kerek lepény, és a keresztbe tett nyárson belsek. A hármas szám az élet három legfontosabb kategóriájához fűződik. A lepények mitikusan a világ elrendezését jelképezik, Isten, Nap és Föld. A három lepény a mitológiai teret a világnak megfelelően függőlegesen modellálja. A lakoma kezdetekor a legidősebb alig mozdítja el a legfelső és a középső lepényt, s ajánló beszéddel fordul az égi patrónusokhoz. A halottas asztalnál a lepényeket párosával tálalják, a kettes szám lesz a meghatározó. Hiányzik a középső szféra, a Nap. Ez a halotti zónát jelképezi, amelyet elhagyott az életerő. A kehely, az üst, mint az életerőt őrző zóna, a távoli szkíta időkből származott az oszét népi kultúrába. Az oszét tradicionális kultúrában egy valódi sörfőző üstöt, mint szentet adtak tovább nemzedékről nemzedékre. Az ünnepi asztalról nem hiányozhat a bárányfej sem a legidősebb elől. Ez is jelkép, a fej a megtapasztaltabbat illeti

meg. A lakoma más, mint a hétköznapi evés. Csak ritkán van, mindig valami rendkívüli alkalom hívja életre, ünnep, vendég fogadása, közösségi dolgok megbeszélése stb. Itt az ételek is szimbolikus jelentéssel bírnak, sora van mindennek, a tóosztoknak, az evésnek és az ivásnak is.

Több ilyenén vettünk részt, moszkvai megérkezésünkkor, búcsúzásunkkor, Vlagyikavkázba érkezésünkkor, kiránduláson és búcsúlakomán. Az oszét fővárosban fogadott bennünket a város polgármestere, a parlament elnök asszonya és az egyetem rektora is. Mintegy 300 résztvevő előtt előadást tarthattunk az egyetemen, és igen rangos művészek, tudósok előtt az ottani művészet és tudomány házában. Beszélgetéseink során mindkét fél fontosnak tartotta, hogy a jászok történelmi fővárosa, Jászberény és az oszét főváros Vlagyikavkáz között hivatalos kapcsolat jöjjön létre. Fontosnak tartottuk, hogy az ottani Hetagurov Állami Egyetem és a jászberényi egyetemi kar között is kölcsönös baráti kapcsolat létesüljön, diákok és oktatók cseréjével együtt. Az egyéb kulturális kapcsolatokat is igen fontosnak tartjuk, pl. az oszét állami múzeum és a Jász Múzeum között, az ottani világhírű Alán táncegyüttes és a jászberényi táncegyüttesek kölcsönös vendégszerepléseit stb. Ezek a tervek valóra válni látszanak, az oszét és a jász kapcsolatok fejlődnek, erősödnek, hiszen október közepén Jászberény alpolgármestere és főjegyzője az idén októberben már részt is vettek Oszétiában a főváros jubileumi ünnepein. Reméljük, hogy ennek folytatása is következik.

Itt kell megemlítenem, hogy a Jászsági Évkönyv az utóbbi esztendőkből igen nagymértékben járult hozzá a jász és az oszét irodalmi és kulturális kapcsolatok fejlődéséhez. Rendszeresen közölt a közös jász–oszét–alán múltról szóló anyagokat, tanulmányokat, oszétiai úti beszámolókat és műfordításokat az ottani irodalomból. Az idén októberben ünnepelték a legnagyobb oszét költő, Koszta Hetagurov születésének 150. évfordulóját. Az ünnepekre meghívót kaptam, az orosz nyelvű dolgozatomat (Alánok-magyarok, jászok és oszétek. Kézai Simontól Koszta Hetagurovig) elküldtem, azonban a hazai anyagi támogatás hiányában nem tudtam elutazni. Az ottani szponzorok támogatása pedig, mert mindvégig reménykedtem az itteniekben, csak egy héttel az indulás előtt jött össze. Itthon maradtam. Közben megjelent Kakuk Mátyás Kunszentmártonban élő nyugdíjas kollégám Koszta Hetagurov verseskötete. Az oszét nyelven írt gyűjteményt, az Oszét lantot fordította le magyarra. A kötetnek a Jászberényi Városi Könyvtár és a Jászsági Évkönyv Alapítvány támogatásával és rendezésében a Jászság fővárosában volt a bemutatója. Erről Vlagyikavkázban és a Moszkvában élő mintegy ötvenezres oszét diaszpóra körében is jelent meg tudósítás. A kunszentmártoni jászok is nagy szeretettel, sikeresen emlékeztek

meg a nagy oszét költőről. Szintén meg kell említenünk még a Jászapátiban élő Molnár Illés Gábor remek oszét versfordításait is.

Vlagyikavkáz, az oszét főváros panorámája csodálatos, középpont a tiszta vizű Terek folyócska csörgedezik, és még májusban is hósapkás hegyek veszik körül. A város az idén ünnepli megalapításának 225. évfordulóját. Itt él Észak-Oszétia 700 ezres lakosságának a 48 %-a. Ott tartózkodásunk legutolsó napján az Alán táncegyüttes próbáját látogattuk meg, majd az oszét nemzeti múzeumba tettünk egy sétát. Itt kb. azt láthattuk, amit már a könyvekből és a kirándulásainkról megismertünk.

Az igazi meglepetés akkor ért bennünket, amikor a múzeum körbejárása után az igazgató két szablyát mutatott meg nekünk, mint igazi érdekességet. Ezek közül leginkább az első döbbenett meg bennünket, amikor a hüvelyéből kihúztuk a pengéjét. Különösen akkor ámultunk el, amikor I. Rákóczi György bekarcolt képét és a GEORGIUS RAKOCI DO (hibás, Dei Gratia kellene, hogy legyen) – PRINCEPS TRANSILV feliratot olvastuk az egyik oldalán. A másik oldalán Erdély címere a hét vártoronnyal, a SOLI DEO GLORIA és az ANNO DOM 1634 felirat látható. Az előző oldalon a nap, az utóbbin pedig a hold képe, a székelyek szimbólumai. Ezt a szablyát Plijev hadseregtábornok, az oszétek nemzeti hőse ajándékozta a múzeumnak, tudtuk meg az igazgatótól. Ő hadizsákmányként jutott hozzá a második világháborúban Magyarországon.

A másik szablya is igen érdekes. A pengéje első oldalán lebegő felhőkön Szűz Mária képe a kisdeddal, alatta háromsoros latin szöveg: PATRONA HUNGARIA VIRGO MARIA. Lejjebb Magyarország címere. A másik oldalán lovon vágató huszár, szablyával a kezében, alatta kétsoros latin szöveg: PRO DEO ET PATRIA, a huszár alatt bemaratót kettős

kereszt, alatta háromsoros latin felirat: PRO PATRIA ET LIBERTATE VITAM. A markolatán «Eisenhauer» felirat, egy Solingenben ismert cég márkajele. Az adott pengetípus a Kaukázusban és egész Európában a XVIII. század magyar szablyáinak népszerű másolata. Mivel az eredeti magyar pengék rendkívül ritkák voltak, a német gyártók a XIX. században ellátták a keresletet. A mi példányunk a magyar «márka» magas minőségű német utánzata. Hasonló szablyát őriznek az Oroszországi Etnikai Múzeumban (Szentpétervárott) is, amely II. Miklós cár fivérének, Mihail Alexandrovics nagyhercegnek a tulajdona volt. A szablyák eredeti helyének megállapítására a budapesti Hadtörténeti Múzeum kutatóinak is megküldtem a múzeum igazgatójától kapott fényképeket és leírást.

Egy olyan történet elmesélésének értem most a végére, amely a jászokkal rokon oszétek népi eposzának lefordításától I. Rákóczy György szablyájának megtalálásáig tartott.